

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Vold, svensk uro og Henning Mankell

Hansen, Kim Toft

Publication date:
2009

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Hansen, K. T. (2009). *Vold, svensk uro og Henning Mankell*. Paper præsenteret ved Oplevelsesmedier og medieoplevelser, Aalborg, Danmark.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- ? Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- ? You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- ? You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Vold, svensk uro og Henning Mankell

Af Kim Toft Hansen, Aalborg Universitet

Oplæg ved seminaret *Oplevelsesmedier og medieoplevelser*, Aalborg Universitet, d. 22-9-09. Baseret på mit paper "Ambivalente fiktioner – vold, den svenske uro og Henning Mankell". Bemærk: *work in progress*.¹

Mit paper med hovedtitlen "Ambivalente fiktioner" er – som det så behændigt gælder denne slags papers – et stykke igangværende arbejde. Et *work in progress* antyder heldigvis, at der er fremskridt. Derfor er paperet også i sig selv et nedslag i en række interesser, der i forbindelse med krimifortællingen kredser omkring 1) voldsbegrebets signifikans i krimien, 2) en indbygget samfundskritik og tre 3) en forankring af samme hos den svenske forfatter Henning Mankell. Derfor er min undertitel også "vold, den svenske uro og Henning Mankell". Det vil dog sikkert kunne udvides til andre forfatterskaber og formater.

Lidt prætentivt kunne jeg hævde, at det vigtigste ord i min titel er "og". Jeg kunne have skrevet "hos Henning Mankell" i stedet for "og Henning Mankell". Jeg har i stedet valgt at bruge "og", fordi mit paper – såvel som det arbejde, jeg har gang i – handler om så meget mere end et forfatterskab. Jeg bruger således et forfatterskab som Henning Mankells, selvfølgelig fordi der er noget substantielt at hente til den diskussion, som jeg vil føre. Men samtidig bruger jeg Mankells indbyggede fokusering på vold og uro som et springbræt ind i en samfundsdiskussion.

I denne diskussion henter jeg hjælp fra nogle tunge drenge, der beskæftiger sig med vold i forskellige afskygninger – primært Slavoj Žižeks typologi over volden, Walter Benjamins kritik af volden (som Žižek også henviser til), Søren Kierkegaards analyse af den lidenskabelige vold og Harold E. Pepinskys teori om forholdet mellem vold og demokrati. Det giver mig mulighed for at lokalisere nogle paralleller mellem de diskurser, som Mankell – bevidst eller ubevidst – skriver sig ind i, og den tænkning, som behandler samme diskurser.

Idyl og dystopi

Som omdrejningspunkt og primær indgangsvinkel analyserer jeg Mankells roman *Inden frosten* fra 2002 og filmatiseringen af samme fra 2005. Her er der selvfølgelig en lang række ligheder de to versioner imellem, men der er i

¹ Læs det fulde paper [på siden her](#). Det kræver dog et login. Der er i øvrigt her en tidlig engelsk version af paperet [på denne side](#).

høj grad også en række signifikante forskelle – forskelle, der er så iøjnefaldende, at det til sidst kommer til at fremstå som to forskellige samfundsdignoser: filmens eksplicite fjernelse af voldens elementer og romanens indbyggede dystopi. I filmen vender ”den svenske idyl” tilbage til status quo, mens romanen lader forbryderen slippe væk. Romanen er med andre ord i højere grad et udtryk for en svensk uro – som er Mankells eget begreb for sin romansuite – end en svensk idyl. For at understrege denne pointe overværer Wallander og de øvrige betjente til slut i romanen tvillingetårnene i New York styrte i grus.

Udover *Inden frosten* tager jeg også et fyldig udblik til ”Sprickan”, en lille novelle fra novellesamlingen *Pyramiden* fra 1999. I sin lidenhed er den måske et af de mest radikale udtryk for melankoli hos efterforskeren Wallander, hvilket kommer til udtryk igennem den metafor, som han bruger om sin egen situation (han har fundet en gammel, uskyldig kone myrdet i en butik, og tages selv til fange af gerningsmanden): Her åbner der sig udtryksfuldt – med reference til titlen – en sprække af uudgrundelighed i volden. Der viser sig – om jeg så må sige – ganske eksplicit en følelse af *intethed* hos Wallander, en radikal fornemmelse for en eksplosiv vold ud ad intet.

Med denne novelle in mente mener jeg derfor, at vi kan lokalisere en alsidig voldstypologi i skildringen af det svenske samfund. I udgangspunktet er enhver kriminalfortælling oftest igangsat af en voldshandling – eller i hvert fald en formodet voldshandling. Denne type vold er derfor også langt den hyppigste i krimiuniverset. Žižek omtaler denne type som *subjektiv vold* med blik for, at her har vi en klart identificerbar aktør, nemlig i vores tilfælde gerningsmanden som efterforskeren skal lokalisere.

Et andet blik på volden er i stedet den samfundskritik, som blomstrer i krimien, måske særligt i den skandinaviske. Jeg har andetsteds – ikke i mit nærværende paper – henvist til den finske teolog Risto Saarinen, der omtaler denne samfundskritik som en *sekulær teodicé*, idet han mener, at samfundskritiske krimier stiller samme spørgsmål, som teodicéen stiller til Gud – bare rettet mod samfundets struktur. Heraf selvfølgelig den sekulære form for teodicé. I denne form for samfundskritik bliver aktøren offer for systemet (det er samfundets skyld), og af samme grund kan Žižek kalde den type vold, der udspringer af dette, for *objektiv vold*. Det er den slags vold, der er indbygget i tingenes normaltilstand såvel som den effekt, som normaltilstanden har på enkeltindividet – eller som Mankell skriver i en af sine romaner, så findes der ikke onde mennesker, men onde omstændigheder.

Så langt, så godt med voldsbegrebet. Hermed kan vi beskrive den enkelte voldshandling, som er krimiens initieringspunkt. Her er den enkelte subjektive handling forstået som en forstyrrelse af den objektive orden. Sagt med

et sociologisk dansk, så forstyrrer *aktøren strukturen*. Desuden kan vi også forstå den – om jeg så må sige – omvendte karakteristik af volden, hvor den virker modsatrettet. Her er det samfundet, der er problemet, og derfor kan vi – lidt firkantet – sige, at det er *strukturen*, der forstyrrer *aktøren*.

Melankoli og guddommelig vold

Problemet er bare, hvad vi så stiller op med den uudgrundelige melankoli, som Wallander hensættes i. Godt nok udøver gerningsmanden subjektiv vold på den ene side, mens Wallander – svagt analytisk – placerer en samfundsmæssig årsag til fyrens handlinger: Han er en desperat sydafrikansk flygtning på flugt fra Apartheid. Det bliver ikke en undskyldning *for* mordet, men det bliver en indirekte, udslagsgivende årsag *til* mordet. Alligevel er Wallander ikke tilfreds. Han har fået øje på nogle absurditeter, som almindelig jura og samfundsfortolkning ikke kan rumme. Lidt som han også understreger i *Inden frosten*, at der ikke nødvendigvis behøver at være en logik i det hele. Det er der ofte, men i visse tilfælde skal betjenten være forberedt på hvad som helst.

Her åbner Wallander for en hel anden diskussion som ikke kan rummes i den almindelige sociologiske teori eller binære forståelse af samfundet som bestående af aktører og strukturer. Her åbner Wallander nemlig døren på klem for en eksistentiel problematik i volden, der – som Žižek siger – synes at komme ud ad intet. Her henviser Žižek til Walter Benjamins kritik af volden, der introducerer det besværlige begreb om *guddommelig vold*. Det besværlige og besynderlige ved dette begreb er for så vidt, at det ikke henviser direkte til en Gud – som gerningsmanden, den religiøse kultleder, i *Inden frosten* bruger Gud som talerør for at ville sprænge svenske kirker i luften.

Uden at jeg her skal bruge for meget tid på det, så åbner denne diskussion af vold med Gud som garant for en diskussion af den – med min egen betegnelse – *lidenskabelige vold* hos Søren Kierkegaard. Kierkegaard analyserer her Biblens fortælling om Gud, der tilskynder Abraham at slå sin søn Isak ihjel. Kierkegaards forsvar for Abraham er her, lidt firkantet sagt, at han handler i Guds interesse, hvilket Abraham har forstået gennem sin lidenskabelige tro. Heraf bliver voldshandlingen, som han jo godt nok ikke når at udføre, til lidenskabelig vold, hvilket er en karakteristik, som vi kan videreføre til den religiøse fanatik i *Inden frosten*. Uden måske at ville det, formår Kierkegaard herved at ratificere voldshandlinger i Guds navn – og af samme grund har Ole Thyssen omtalt Kierkegaard som *terrorismens filosof*.

Det er dog derfor heller ikke en tilstrækkelig beskrivelse af den afgrund, der åbner sig for Wallander i ”Sprickan”. I stedet peger Benjamin netop på en type vold, der går hinsides de juridiske aspekter: Det er ikke en vold, der blot transgresserer de juridiske rammer, men en vold, der destabiliserer hele

grundlaget for lovgivning. Den guddommelige vold – om jeg så må sige – åbner et lignende afgrundsløst dyb *under* de juridiske rammer om et samfund – subjektive rammer eller objektive problemer. Lidt provokerende kunne vi sige, at vi her hos Benjamin har at gøre med moderen til alle andre typer vold – en sprække, ud fra hvilken der strømmer *ren vold* (en betegnelse, jeg også låner fra Benjamin).

Den svenske uro

Spørgsmålet er så, hvordan dette spiller sammen med det, som Mankell kalder for den svenske uro – et nærmest ligeså ubehændigt begreb, som alligevel er meget brugt i omtalen af Mankell. Der ligger selvfølgelig to aspekter i begrebet: For det første henviser det til noget nationalt, noget særligt svensk. Det bruger jeg ikke så meget energi på, selvom det ville være oplagt: Her kunne vi snakke om den særlige svenske samfundskritik, som Mankell retter mod det fejlslagne velfærdssamfund. For det andet peger det også – gennem uroen – på noget ustabil, noget turbulent, noget uligevægtigt. Og det er særligt det sidste, der har optaget mig.

For at forstå dette begreb – i lyset af de allerede nævnte problematikker – vender jeg mig mod Edgar Allan Poes kommunikationsmodel. Poe arbejder med to forskellige strømme i kommunikationen, en overstrøm og en understrøm. Overstrømmen er normalt forstået som en såkaldt *behersket tese* (tranquil thesis), der giver modtageren en fornemmelse for nogle sammenhænge om det, der kommunikeres om – i sig selv en tese. Dette kan tage sig ud som en overfladestruktur, som vi kan tage for givet. I overført betydning har vi alle – eller i hvert de fleste af os – en behersket tese om generelle sammenhænge. Under dette hviler det, som Poe kalder en *antydning* (suggested meaning), der fungerer som små, endnu uerkendte sandheder, der undervejs i kommunikationen perforerer overstrømmens beherskede tese.

Her kan vi måske hurtigt se, hvordan Poes model her er en ganske fin illustration af den klassiske krimifortællings struktur: Efterforskeren og læseren har undervejs en svag antydning af sammenhænge, en behersket tese, der undervejs momentvist korrigeres af elementer fra den antydede mening – vi kunne her kalde dem spor. I det ideelle øjeblik i kommunikationen (som vi sikker kan betvivle eksisterer) falder tesen og meningen sammen til en sikker betydning – som når efterforskeren pludselig indser sammenhængen. Det er netop dette punkt, Poe kalder for *dénouement*.

Poes beskrivelse af denne type betydningsdannelse handler selvfølgelig om søgen efter logiske sandheder. Men med et slags omvendt fortegn bruger jeg denne model som en forklaring af, hvad den svenske uro, der findes hos Mankell, er for en størrelse. På overfladen hviler en behersket tese, som hos

Mankell giver sig udslag i en slags overfladeidyl – måske mest iøjnefaldende i de efterfølgende tv-serier, som starter med filmatiseringen af netop *Inden frosten*. Men engang imellem sker der nogle eruptive voldsomme udbrud, der kraftigt antyder, at der er større systematiske problemer i den samfundsstruktur, som skulle holde stabilt sammen på idyllen – det kunne være det destabiliserede velfærdssystem. Den svenske uro bliver dermed til en understrøm af undertrykt mening, der momentvist koger over, så den modsvarende svenske idyl forstyrres.

På den måde bliver Mankells fortællinger til ambivalente strukturer, der dekonstruerer overfladeidyllen, fordi den dækker over noget sprængfarligt og fortrængt – særligt prægnant i *Inden frosten*, der som epilog til hele suiten efterlader læseren med en fornemmelse for utryghed i samfundet (gerningsmanden der slipper væk). Ambivalensen bliver måske tydeligst i forhold til et perspektiv, jeg ikke udfolder i mit paper, nemlig det at voldelige udbrud af forskellig art kan blive til en positivt ment påpegning af samfundsproblemer. For at understrege denne pointe, så er det på ingen måde anarkistiske anbefalinger, vi her får (en fornemmelse, der på sin vis hviler latent hos fx Stieg Larsson): Det er i stedet en forklaringsmodel, der giver forståelse for, hvordan den svenske uro er et udtryk for ikke kun den subjektive personvold og den objektive systemvold. Den er en understrøm af mishag ved en samfundsudvikling, der synes at være løbet løbsk – hos Mankell en indbygget trussel imod demokrati og solidaritet.

Derfor afslutter jeg mit paper med at inddrage kriminologen Harold E. Pepinskys analyse af den gensidige påvirkning, der sitrer mellem vold og demokrati. Pepinsky henviser til det skandinaviske ord *ansvar* som en illustration af demokrati – han oversætter ansvar og derfor demokrati til *responsiveness*, mens han forklarer vold som det modsatte *unresponsiveness*, uansvarlighed. En voldshandling, om end den er – her med Pepinskys termer – direkte og personlige eller indirekte og strukturel, en tilsidesættelse af ansvarligheden og derfor af demokratiet. Der er her et oplagt sammenligningsgrundlag mellem Pepinskys demokratianalyse og Žižeks voldsanalyse. Ambivalensen, som Žižek finder i volden (fordi den fx kan være såvel nødvendig som unødvendig) finder Pepinsky i forholdet mellem ansvar og uansvarlighed: Jeg er først ansvarlig og demokratisk, siger han, når jeg indser, at jeg potentielt kan være en del af problemet. Noget lignende siger Wallander til politichefen, der mistrøstigt udbryder, at uroen strømmer ind over vores grænser: *Vi skaber den ligeså vel selv.*

Afrunding

Jeg vil derfor behændigt afslutte oplægget her med et citat, der sætter nogle meget præcise rammer omkring den fornemmelse for det lovløse og den skyldsbevidsthed, som en betjent i Mankells univers lever med – i dette til-

fælde en kollega til Wallander: *Jeg har læst en lille smule historie på det seneste. Det forekommer mig, som om forbrydelser aldrig har været så løn-somme i Sverige som i dag. Skal man finde noget tilsvarende må man meget langt tilbage i tiden, inden Gustav Vasa samlede os til ét rige. Dengang, i småkongernes tid, inden Sverige blev Sverige, rådede en uorden og lovløshed. Vi beskytter knap lovligheden længere. Det, vi gør, er at holde lovløsheden inden for nogle nogenlunde udholdelige grænser.*

Det er lige før, at gerningsmanden bliver offer i denne sammenhæng. Systemet, der skal dæmme op for volden, systemets nulplan som Žižek kalder det, er i sig selv problemet, som i den sidste instans åbner for det bundløse dyb af melankoli. Žižek er radikal og understreger, at det er strukturens vold, der er forudsætningen for den personlige vold. I videre betydning kan vi dermed sige, at hos Mankell er den strukturelle vold dermed forudsætningen for den rene vold – den guddommelige vold.

Det er – i Wallanders øjne – ikke en behagelig fremtid, vi går i møde.